

УДК 330.567.2

JEL D10, D11

DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2023-1-19>

Денис Валерійович КРИЛОВ,

доктор економічних наук, доцент,

заслужений економіст України,

професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,

Запорізький національний університет

ORCID ID: 0000-0001-8522-5433

ТЕОРЕТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДОМОГОСПОДАРСТВА В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

У статті систематизовано основні ознаки домогосподарства, що дозволило визначити його як одного з основоположних суб'єктів сучасної ринкової економіки. Вагоме значення домогосподарства у суспільстві обумовлює науковий інтерес до нього як предмета дослідження багатьох суспільствознавчих дисциплін, серед яких окрім економіки варто виділити демографію, психологію, історію тощо. Представники різних наук приділяють увагу різним аспектам життєдіяльності домогосподарства, проте їх цілісне поєднання дозволяє представити комплексне уявлення про напрями функціональної активності даної господарської одиниці. Тому, розкриваючи функції домогосподарства, було розмежовано економічні та позаекономічні напрями діяльності. Перші представлено такими видами як споживання, підприємницька діяльність, постачання ресурсів (праця, підприємницькі здібності, земля, фінансовий капітал тощо), заощадження та інвестування. У свою чергу, до другої групи віднесено репродуктивну функцію, психологічну функцію, освітньо-виховну функцію та рекреативну функцію. На нашу думку, особливе місце серед функціональних проявів діяльності сучасного домогосподарства посідає формування, розвиток та відтворення людського капіталу, оскільки його становлення відбувається за рахунок позаекономічних функцій, але у подальшому він набуває статусу капіталу, власником якого є відповідний член домогосподарства, й активно використовується в ринкових відносинах сьогодення. Економічні та позаекономічні види діяльності домогосподарства є взаємопов'язаними, оскільки успішну реалізацію одних завдань варто визначати

як підґрунтя для інших. В цілому головною метою реалізації функцій домогосподарства є максимальне задоволення матеріально-духовних, культурних та інших потреб усіх членів домогосподарства.

Ключові слова: діяльність, домогосподарство, економічні функції, національна економіка, позаекономічні функції, суб'єкт економіки.

Denys KRYLOV

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance,
Zaporizhzhia National University
ORCID ID: 0000-0001-8522-5433

THEORETICAL-FUNCTIONAL ANALYSIS OF HOUSEHOLD IN NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE

The article systematizes the main features of the household, which made it possible to define it as one of the fundamental subjects of the modern market economy. The significant importance of the household in society determines scientific interest in it as a subject of research in many social science disciplines, among which, in addition to economics, demography, psychology, history, etc. should be highlighted. Representatives of various sciences pay attention to various aspects of household life, but their integral combination allows to present a comprehensive view of the directions of functional activity of this economic unit. Therefore, revealing the functions of the household, economic and non-economic areas of activity were distinguished. The first are represented by such types as consumption, entrepreneurial activity, supply of resources (labor, entrepreneurial abilities, financial capital, etc.), savings and investment. In turn, the second group includes reproductive function, psychological function, educational function and recreational function. In our opinion, a special place among the functional manifestations of the activity of a modern household is occupied by the formation and development of human capital, since its formation occurs at the expense of non-economic functions, but in the future it acquires the status of capital, the owner of which is the corresponding member of the household, and is actively used in today's market relations. Economic and non-economic activities of the household are interconnected, since the successful implementation of some tasks should be defined as a basis for others. In general, the main goal of household functions is the

maximum satisfaction of the material, spiritual and cultural needs of all household members. In recent years, Ukrainian households have found themselves in a difficult situation due to the spread of the coronavirus infection and military aggression by Russia, which requires them not only to adapt their activities to new economic conditions, but also to intensify efforts to obtain the necessary resources for continued functioning.

Keywords: *activity, household, economic functions, national economy, non-economic functions, economic subject.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Національна економіка України внаслідок повномасштабної агресії Росії та в умовах воєнного стану зазнала потужного удару майже по всіх галузях та ланках. Одним зі шляхів її відновлення та мінімізації отриманих збитків може стати активізація діяльності домогосподарств як одного з основоположних суб'єктів ринкової економіки. Адже його члени, з одного боку, виступають виробниками товарів та послуг, а, з другого, є провідними гравцями на споживчому ринку. Мінливість умов господарювання, нові вимоги сьогодення актуалізують питання комплексного дослідження функціональних проявів домогосподарств, незважаючи на те, що їх економічна активність має досить незначний внесок у ВВП країни, проте вирішення ними соціальних проблем людського відтворення, зростання частки натурального виробництва та індивідуально-господарської діяльності, надання психологічної підтримки всередині домогосподарства вимагають особливої уваги до даного суб'єкта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Домогосподарство є одним з найбільш вивчених суб'єктів ринкової економіки як на вітчизняному просторі, так і в західній науковій літературі. Різні аспекти щодо його функціонування розкриті у працях М. Ватаманюка, О. Зухби, Т. Кізими, М. Колосінської, Е. Лібанової, О. Лозиченка, В. Мандибури, І. Радіонової, С. Реверчука, Ю. Станкевич, Р. Ціщик, К. Шапошникова, І. Юрія, Т. Яхно та інших. Проте, стрімкий розвиток суспільства висуває нові вимоги до діяльності домогосподарств та обумовлює потребу в проведенні цілісного функціонального аналізу їх діяльності.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Незважаючи на значні

напрацювання, в даній науковій площині залишається актуальним для сьогодення вивчення питання щодо виділення основних напрямів функціонування домашнього господарства, які в сучасному світі мають не тільки економічне спрямування. Такий аналіз стає доволі своєчасним в нових умовах, з якими зіштовхнулось українське суспільство. Адже виклики, обумовлені поширенням COVID-19 та воєнною агресією з боку Росії, потребують не тільки адаптації до нових умов господарювання, активізації різних видів діяльності домашніх господарств, але й надають великого значення вирішенню значного кола соціально-гуманітарних, психологічних задач, з якими щодня стикаються українські родини.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є проведення функціонального аналізу діяльності українських домогосподарств в нових умовах господарювання. Таке дослідження дозволить визначити економічну роль домогосподарств в національній економіці України та його значення у розвитку індивіда (члена домогосподарства) у складний воєнний період.

Виклад основного матеріалу дослідження. Домашнє господарство відіграє важливу роль у розвитку суспільства, оскільки, по-перше, його члени пов'язані зі створенням національного продукту, виступають провідними постачальниками економічних ресурсів та основними споживачами товарів та послуг, а також за рахунок власних заощаджень стають донорами фінансової системи й відповідно національної економіки. По-друге, домогосподарство є суб'єктом, що найбільше відповідає за процес формування, відтворення та виховання індивіда. Саме тому від повноти виконання домашнім господарством функцій залежить досягнення ефективного розвитку країни.

Значущість домогосподарства у суспільстві пояснюється широким колом наукових дисциплін, що досліджують його сутнісні ознаки. Зокрема, в межах економічної науки домогосподарство розглядається як:

- один з провідних суб'єктів економічної системи;
- власник ресурсів, до яких зараховують здатність до праці, підприємницькі здібності, фінансово-грошові або матеріальні ресурси, що можуть бути задіяні в національній економіці;
- активний учасник в процесах виробництва товарів та послуг, їх розподілу та подальшого споживання.

Для соціологів та демографів одним з предметів вивчення є демографічна поведінка членів домогосподарств, міграційні процеси, оцінка якості життя населення та динаміка відтворення населення, тривалість життя. З точки зору психології досліджують звички, почуття, традиції, мотиви діяльності та інші прояви поведінки індивідів, що визначаються як внутрішнім оточенням домогосподарства, так і впливом суспільства в цілому. Слід зазначити, що такі аспекти мають вагомe значення при прийнятті економічних рішень, тому не можуть залишатися осторонь при цілісному вивченні домогосподарства. Крім того, різні аспекти розвитку та функціонування домогосподарства аналізуються в межах таких суспільствознавчих дисциплін як історія, етнографія, юриспруденція, філософія, політологія тощо. Таким чином, домогосподарство є одним з центральних суб'єктів суспільства, що характеризується складною будовою, неоднорідністю, а відтак вимагає проведення комплексного дослідження його функціональних проявів.

Таким чином, багатоаспектність та неоднорідність домогосподарства пояснюється великою кількістю підходів до його розуміння. Зокрема, в межах економічної науки існують такі підходи до його трактування:

1. окремий економічний інститут, який являє собою об'єднання індивідів, що здійснюють спільну діяльність щодо ведення домашнього господарства [8, с. 7];
2. інститут, що встановлює правила поведінки між індивідами та впорядковує людські відносини на основі формальних (закон, договір, конституція) або неформальних (звичаї, стереотипи поведінки) обмежень на рівні родинної та квазіродинної економіки [2, с. 103];
3. суб'єкт економічної діяльності, що об'єднує, координує та спрямовує поведінку людей (членів сім'ї) в процесі діяльності для досягнення спільної мети [6, с. 50];
4. невелика група осіб (або одна особа), які спільно проживають в одному житловому приміщенні, ділять спільний побут і спільно приймають економічні рішення стосовно формування своїх доходів і здійснення основних витрат з метою задоволення власних потреб [4, с. 143].

Отже, аналіз існуючих підходів до розуміння сутності домашнього господарства дозволяє виділити його сутнісні ознаки, які схематично подано на рис. 1.

Рис. 1. Систематизація сутнісних ознак домогосподарства

Джерело: систематизовано автором

Значення домогосподарства в суспільстві визначається набором функцій або видів діяльності, які воно виконує. Головна мета функцій домогосподарства – максимальне задоволення матеріально-духовних та культурних потреб членів домогосподарства. Ми вважаємо, що надзвичайно вузьким є погляд, за яким домогосподарство виконує лише три основні функції: споживання, постачання факторів виробництва, заощадження [3, с. 35]. Таке бачення обмежено лише економічними сферами діяльності домашнього господарства, але й воно не є вичерпним. Складність та багатоаспектність видів діяльності домогосподарства вимагає виділення двох основних блоків серед його функціональних проявів діяльності: економічні та позаекономічні. У свою чергу, перші доцільно поділити на зовнішні (здійснюються територіально за межами домогосподарства) та внутрішні. Останні передбачають розподіл наявних доходів, організацію побуту та спільного ведення домашнього господарства, що носить натуральний характер й набуває особливого значення в умовах політико-економічної нестабільності суспільства, адже дозволяє отримати членам домогосподарства додаткові ресурси для життєдіяльності.

До зовнішніх економічних функцій домогосподарства зараховуємо, по-перше, забезпечення споживчого попиту, що, з одного боку, дозволяє задовольняти потреби членів домашнього господарства, а з іншого, виступає базою для функціонування ринкових відносин, оскільки саме домогосподарства стають кінцевими споживачами ВВП. У 2020 році частка домогосподарств у кінцевих споживчих витратах ВВП складала 72,3 % [7], що є майже на 12 % більше у порівнянні з 2010 роком. По-друге, підприємницьку діяльність, індивідуальну-трудова діяльність та виробництво товарів й послуг з метою отримання доходу. По-третє, здійснення заходів щодо забезпечення домогосподарства необхідними ресурсами, яка має більш пасивний характер у порівнянні з попередньою функцією. По-четверте, пропонування ресурсів на внутрішньому ринку, що передбачає постачання капіталу, праці та інших виробничо-природних ресурсів, власниками яких є члени домогосподарств. По-п'яте, заощадження та інвестування, що може мати місце в умовах неповного використання отриманих доходів.

Збільшення частки заощаджень домогосподарств свідчить про «підвищення життєвого рівня населення, формування середнього класу в суспільстві та посилення фінансової незалежності» [1]. Через російське вторгнення в Україну домогосподарства значну частину своїх заощаджень спрямовують на благодійність та донати. Саме така стаття витрат українських домогосподарств у 2022 році отримала більше значення, ніж оплата освітніх послуг або виплата кредитів [5]. Незважаючи на обмеження бюджетів українських родин, за різними експертними оцінками приблизно 28 % отриманих доходів спрямовується на підтримку ЗСУ. Крім того, громадяни України допомагають державі завдяки інвестуванню у військові ОВДП.

Успішна реалізація домогосподарством економічних функцій є підґрунтям для виконання позаекономічних видів діяльності, які, здебільшого, розкриваються функціями родини, серед яких виділяємо:

1. репродуктивну функцію або демографічну, значення якої полягає у врегулюванні процесів відтворення населення, що визначаються взаємовідносинами та зв'язками всередині домогосподарства;

2. психологічну функцію, в межах якої задовольняються потреби людини в емоційній підтримці та психологічному комфорті, спілкуванні з близькими, почутті безпеки;
3. освітньо-виховну функцію, що відповідає за виховання, соціалізацію та освіту; передачу досвіду, традицій, цінностей наступним поколінням;
4. рекреативну функцію, що передбачає комплекс робіт щодо охорони здоров'я членів домогосподарства, організації їх відпочинку та дозвілля, задоволення культурних та духовно-естетичних потреб.

Особливе місце у функціональних проявах діяльності домогосподарства займає відновлення здатності до праці людини, формування та розвиток людського капіталу. В сучасних умовах стрімкого економічного зростання домогосподарство відповідає не тільки за кількість, але й за якість людського капіталу, що визначається відповідним рівнем охорони здоров'я; виховання; освіти; набутих знань, вмінь, навичок, що мають забезпечувати інноваційні потреби сьогодення; кваліфікації тощо. Виклики останніх років, з якими зіштовхнулося українське суспільство, значно підвищили значення даної функції, оскільки запровадження дистанційної освіти, тимчасове припинення роботи дошкільних та інших освітніх закладів призвели до додаткового делегування домашнім господарствам тих видів діяльності, які наразі держава не спроможна забезпечувати в певному обсязі. Таким чином, результатом діяльності домогосподарства й відповідно об'єктами його власності слід визначати не лише створені продукти, послуги, засоби виробництва, ресурси, але й капітал, у тому числі й людський капітал.

Отже, проведений аналіз функціональних проявів діяльності домогосподарства дозволяє визначити, що даний суб'єкт посідає важливе місце у розвитку національної економіки України та суспільства в цілому. В сучасних умовах, що, в першу чергу, обумовлені воєнним станом, домогосподарства України виконують широкий спектр видів робіт, що дає їм можливість забезпечувати необхідними ресурсами як власних членів, так і економіку країни. В цілому усі напрями діяльності домогосподарства можна умовно представити трьома основними сферами, це: ринкова діяльність, домогосподарська діяльність та організація відпочинку й неперервного навчання.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, домогосподарство слід визнати як один з ключових економічних суб'єктів сьогодення, який відіграє активну роль у багатьох соціально-економічних процесах держави, що у подальшому тільки зростатиме, оскільки сучасне домогосподарство виступає підґрунтям економічного добробуту України. Таке значення ще більше посилилося у період поширення коронавірусної інфекції та воєнної агресії, адже члени домогосподарств України не тільки опинилися в нових умовах господарювання, але й вимушені були адаптувати свою економічну активність та соціально-психологічну підтримку задля збереження власної цілісності та знаходження ресурсів для подальшої діяльності.

© Крилов Д.В., 2023

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойда С. В., Колосінська М. І. Особливості функціонування домогосподарств та їх роль в соціально-економічному розвитку України. *Ефективна економіка*. 2020. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8066> (дата звернення: 28.02.2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.7.67
2. Зухба О.М. Домогосподарство як інститут: функціональний аспект дослідження. *Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки*. 2013. №. 1(17). С. 102-106.
3. Іванов Р.В. Сутність, функції та економічна поведінка домогосподарств. *Бізнес-інформ*. 2018. № 2. С. 34-39.
4. Кізима Т.О. Домогосподарство як інституційна економічна одиниця та суб'єкт фінансових відносин. *Наукові записки. Серія «Економіка»*. 2008. Випуск 10. Частина 2. С. 134-145.
5. «Раптова бідність»: як змінився добробут українців за час війни. Видання Delo.ua : веб-сайт. URL: <https://delo.ua/economy/raptova-bidnist-yak-zminiv-sya-dobrobut-ukrayinciv-za-cas-viini-405310> (дата звернення: 27.02.2023).
6. Станкевич Ю.Ю. Методологічні особливості дослідження економічної природи домогосподарства в сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2015. Вип. 2. С. 45 – 51.

7. Статистичний щорічник України. Державна служба статистика України : веб-сайт. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/11/Yearbook_2021.pdf (дата звернення 28.02.2023).

8. Шапошников К.С., Крилов Д.В., Лозиченко О. М. Роль заощаджень домогосподарств у розвитку національної економіки. *Галицький економічний вісник*. 2022. № 3 (76). С. 5-14. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.03

REFERENCES

1. Boyda, S. and Kolosinska, M. (2020). Osoblyvosti funktsionuvannia domohospodarstv ta yikh rol v sotsialno-ekonomichnomu rozvytku Ukrainy. [Peculiarities of functioning of households and their role in socio-economic development of Ukraine]. *Efektivna ekonomika - Efficient economy*. Vol. 7. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8066> (Accessed 28 Feb 2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2020.7.67.

2. Zukhba, O.M. (2013). Domohospodarstvo yak instytut: funktsionalnyi aspekt doslidzhennia. [Household as an institution: functional aspect of research]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky - Bulletin of Zaporizhzhya National University. Economic sciences*. Vol. 1(17). pp. 102-106.

3. Ivanov, R.V. (2018). Sutnist, funktsii ta ekonomichna povedinka domohospodarstv. [The essence, functions and economic behavior of households]. *Biznes-inform - Business information*. 2018. Vol. 2. pp. 34-39.

4. Kizyma, T.O. (2008). Domohospodarstvo yak instytutsiina ekonomichna odynytzia ta subiekt finansovykh vidnosyn. [Household as an institutional economic unit and subject of financial relations]. *Naukovi zapysky. Seriiia «Ekonomika» - Works of science. «Economy» series*. Vol. 10. No. 2. pp. 134-145.

5. «Raptova bidnist»: yak zminyvsia dobrobut ukraintsiiv za chas viiny. [«Sudden poverty»: how the well-being of Ukrainians changed during the war]. *Vydannia Delo.ua : veb-sait*. Available at: <https://delo.ua/economy/raptova-bidnist-yak-zminivysya-dobrobut-ukrayinciv-za-cas-viiny-405310> (Accessed 27 Feb 2023).

6. Stankevych, Yu.Yu. (2015). Metodolohichni osoblyvosti doslidzhennia ekonomichnoi pryrody domohospodarstva v suchasnykh umovakh. [Methodological features of the study of the economic nature of the household in modern conditions]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo - Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*.

Series: International economic relations and the world economy. Vol. 2. pp. 45 – 51.

7. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy. Derzhavna sluzhba statystryky Ukrainy : veb-sait. [Statistical Yearbook of Ukraine. State Statistics Service of Ukraine: website]. Available at: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/11/Yearbook_2021.pdf (Accessed 28 Feb 2023).

8. Shaposhnykov, K.S., Krylov, D.V., Lozychenko, O.M. (2022). Rol zaoshchadzhen domohospodarstv u rozvytku natsionalnoi ekonomiky. [The role of household savings in the development of the national economy]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk - Galician Economic Bulletin*. Vol. 3 (76). pp. 5-14. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2022.03

СТАТТЯ НАДІЙШЛА ДО РЕДАКЦІЇ 02.03.2023